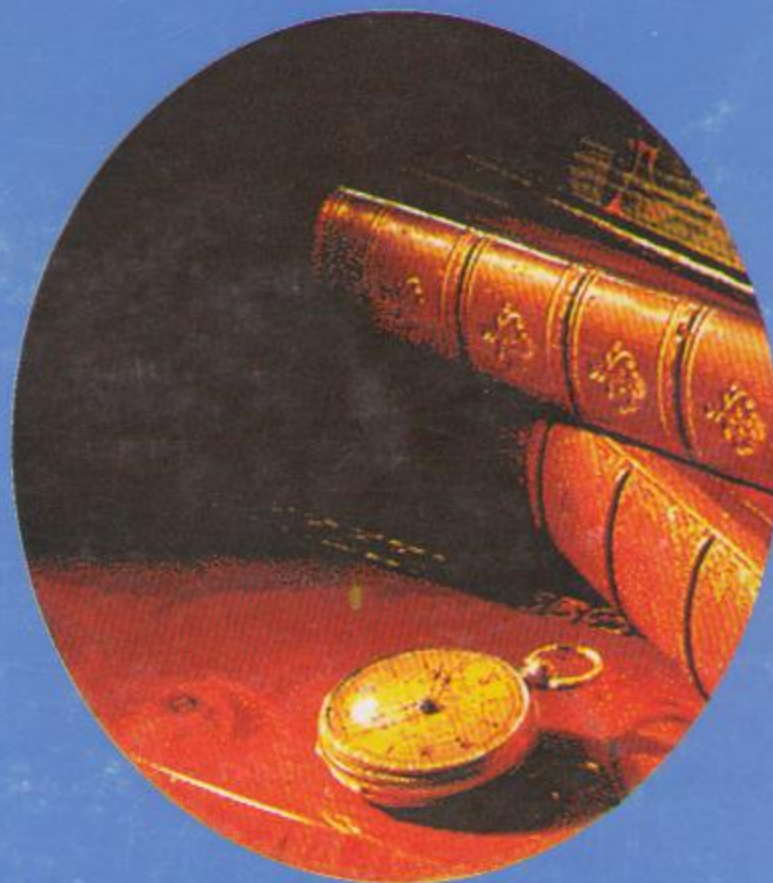

ISSN 1221-843X

ANALELE ȘTIINȚIFICE
ALE
UNIVERSITĂȚII „AL. I. CUZA“
DIN IAȘI
(SERIE NOUĂ)

Istorie

TOMUL I

2004

Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza“ Iași

CUPRINS

Studii și articole

Ștefan cel Mare – 500 de ani de la trecerea în eternitate (1504-2004)

Ion Toderășcu

ȘTEFAN CEL MARE. RESORTURILE UNUI COGNOMEN 7

Bogdan-Petru Maleon

RITUALURILE PUTERII ȘI FUNCȚIA MEDIATOARE A CLERULUI DE MIR.
„RUGĂTORII” LUI ȘTEFAN CEL MARE 53

Florin Pintescu

ȘTEFAN CEL MARE – MARELE OȘTEAN.
REPERE ÎN ISTORIOGRAFIA POLONĂ 69

Gh. Cliveti

POZIȚIILE MARILOR PUTERI FAȚĂ DE REVOLUȚIILE
ROMÂNĂ ȘI GREACĂ LA 1821 (I) 85

Mihai Chiper

1848: MEMORII CONCURENTE, GRUPURI COMPETITORE
ȘI PRODUCȚII MEMORIALISTICE SPECIFICE 111

Serinela Pintilie

INFLUENȚE GERMANE ASUPRA UNOR ISTORICI ROMÂNI
(A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA) 133

Gheorghe Iuțiș

PROBLEMA MANUALELOR ȘCOLARE.
ASPECTE LEGISLATIVE (1864-1948) 151

Alexandru Mamina

TACTICI ȘI TIPURI ALE SOCIALISMULUI EUROPEAN:
REFERENȚIALUL ROMÂNESC 165

Ovidiu Buruiană

EVOLUȚIA NEOLIBERALISMULUI ROMÂNESC.
PROBLEME DE METODĂ 175

Ioan Ciupercă

RESPONSABILITATEA GERMANIEI NAZISTE ÎN GENEZA ȘI EXECUȚIA
HOLOCAUSTULUI ANTONESCIAN. OBSERVAȚII PRELIMINARE 191

Lucian Leuștean DESPRE CONFERINȚA DE LA IALTA (FEBRUARIE 1945) – COMENTARII ȘI DOCUMENTE	205
Dorin Dobrințu UN „FRONT“ PUȚIN CUNOSCUT. REZISTENȚA ARMATĂ ANTICOMUNISTĂ DIN NORDUL MOLDOVEI (1948-1954)	219
Dan Constantin Măță ÎNSEMNĂRILE LUI KARL MARX DESPRE ROMÂNI ȘI SEMNIFICAȚIA LOR ÎN CONTEXTUL POLITIC AL ANILOR '60	253

Recenzii și note bibliografice

• Ștefan cel Mare în portret multiplu. Însemnări de lectură (ION TODERAȘCU)	265
• ION I. SOLCANU, Artă și societate românească (secolele XIV-XVIII) (ION TODERAȘCU)	269
• IOAN AUREL POP, Istoria, adevărurile și miturile (Note de lectură) (ION TODERAȘCU)	270
• GH.I. BRĂTIANU, Studii bizantine de istorie economică și socială (BOGDAN-PETRU MALEON)	273
• LAURENȚIU RĂDVAN, Orașele din Țara Românească până la sfârșitul secolului al XVI-lea (BOGDAN-PETRU MALEON)	275
• Confesiune și cultură în Evul Mediu. In honorem Ion Toderașcu (MARCEL BARTIC)	276
• ALEXANDRU SIMON, Feleacul (1367-1587) (BOGDAN-PETRU MALEON)	278
• FLORIN PINTESCU, Românii din Transilvania la sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea (BOGDAN-PETRU MALEON)	279
• CONSTANȚA GHICULESCU, În șalvari și cu ișlic. Biserica, sexualitate, căsătorie și divorț în Țara Românească a secolului al XVIII-lea (MĂRIOARA JINGA)	280
• JANOS SZAVAI, Ungaria (MIRCEA CRISTIAN GHENGHEA)	286
• MIRCEA PĂCURARIU, Dicționarul teologilor români (MIRCEA CRISTIAN GHENGHEA)	290
• PETER ALTER, Problema germană și Europa (SERINELA PINTILIE)	291
• SORIN ADAM MATEI, Boierii minții. Intelectualii români între grupurile de prestigiu și piața liberă a ideilor (SERINELA PINTILIE)	292
• Documente străine despre Basarabia și Bucovina (1918-1944) (IONEL SÎRBU) ...	294
• GEOFF LAYTON, Germania, al treilea Reich, 1933-1945 (IONEL SÎRBU)	297
• STEJĂREL OLARU, Cei cinci care au speriat Estul. Atacul asupra Legăției RPR de la Berna (februarie 1955) (ANDREI MURARU)	300

- CRISTIAN VASILE, **Istoria Bisericii Greco-Catolice sub regimul comunist: 1945-1989** (ANDREI MURARU) 304
- ADRIAN POP, **O fenomenologie a gândirii istorice românești. Teoria și filosofia istoriei de la Hasdeu și Xenopol la Iorga și Blaga** (GHEORGHE IUTIȘ) 307
- MIRELA LUMINIȚA MURGESCU, **Istoria din ghiozdan. Memorie și manuale școlare în România anilor 1990** (GHEORGHE IUTIȘ) 309
- DAN LUNGU, **Construcția identității într-o societate totalitară: o cercetare sociologică asupra scriitorilor** (ALEXANDRU IULIAN MURARU) 310
- PAUL CERNAT, ION MANOLESCU, ANGELO MITCHEVICI, IOAN STANOMIR, **O lume dispărută: patru istorii personale urmate de un dialog cu H.R. Patapievici** (ALEXANDRU IULIAN MURARU) 319
- STEVE BRUCE, **Fundamentalism** (ALEXANDRU IULIAN MORARU) 328
- BARBU B. BERCEANU, **Bibliografia publicațiilor oficiale românești, 1640-1989** (DAN CONSTANTIN MĂȚĂ) 331

Viața științifică

- **Manifestări științifice în cadrul „Zilelor Universității“** (OVIDIU BURUIANĂ) 333
- **Școală de vară: Apartenențe, cetățenii, identități multiple** (GABRIEL LEANCA, DAN CONSTANTIN MĂȚĂ) 334
- **Stagiu de cercetare și documentare** (GABRIEL LEANCA, DAN CONSTANTIN MĂȚĂ) 336
- **Conferință internațională: European Integration. Local and Global Consequences** (ALEXANDRU-FLORIN PLATON) 336
- **Colocviu internațional: Francophonie et intégration européenne. Patrimoine franco-roumain** (ALEXANDRU-FLORIN PLATON) 337

Aniversări

- **In honorem Alexandru Zub** (ALEXANDRU-FLORIN PLATON) 341
- **Profesorul Ioan Caproșu la 70 de ani** (LAURENȚIU RĂDVAN) 344

In memoriam

- **Un profesor de talent și un om ales: Gheorghe Pungă (1949-2003)** (ION TODERAȘCU) 349

ANALELE ȘTIINȚIFICE

Florin ALE

UNIVERSITĂȚII „AL. I. CUZA”

REPERE ÎN

DIN IAȘI

(SERIE NOUĂ)

„A adus cu dânsul rânduială și buna cărmuire. Oastea aceea [...] el o închegea-se, el o făurise, ca pe o singură armă menită să învingă toată lumea”. Această apreciere clasică sugerează esențialul calităților militare ale lui Ștefan cel Mare care, conform altei opinii autorizate, „este despărțit de toți ceilalți conducători militari din trecutul nostru de întreaga distanță care desparte pe un artist de un simplu meșteșug”.

Legăturile istorice complexe dintre Uniunea polono-lituaniană și Moldova lui Ștefan cel Mare au determinat interesul timpuriu al cronicarilor și istoricilor poloni pentru aspectele militare ale domniei marelui principe moldovean, acest interes menținându-se până în zilele noastre.

Statul medieval românesc, vasal al Coroanei polone, moștenind o tradiție culturală, administrativă și politică, economică, exercitând la rândul său o influență tot mai redusă, aceluși tip de influențe¹. Constantin Rezachevici asociază că relațiile medievale moldo-polone, deși nu au

¹ N. Iova, *Avoria lui Ștefan cel Mare*, ediție îngrijită de Victor Iova, București, Editura Militară, 1987, p. 34.

² Ștefan Ștefan, *Essai sur l'art militaire des Roumains*, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, 1935, p. 76; Idem, *Avoria artei militare a românilor până în mijlocul secolului al XVII-lea*, ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Petru Onu, București, Editura Corint, 2003, p. 242.

³ În acest articol vor fi citate și analizate lucrările reprezentative ale istoriografiei polone contemporane medievale editate de Zdzisław Spieralski, *Awamary Moldawskie* (Dispute moldovenesti), Varșovia, 1957; Jan Pieszczykowski (redactor șef), *Wielka Historia Polski* (Marea istorie a Poloniei), seria 3, redactor Krzysztof Baczkowski, *Dzieje Polski Piętnościodziowiecznej 1370-1506* (Istoria Poloniei: Medievala Târzie), Cracovia, 1998; Alicja Dybkowska, Jan Żaryn, *Małocznia Żaryn, Polskie dzieje od czasów najdawniejszych do współczesności* (Istoria Poloniei din timpurile cele mai vechi până în zilele noastre), ediția a șasea, Varșovia, 1999; Stanisław Szczęsny, *Historia Polski średnio-wiecznej* (Istoria Poloniei medievale), Cracovia, 2002.

⁴ Influențele reciproce moldo-polone sunt prezentate sintetic de Constantin Rezachevici în *Istoria popoarelor vecine și neamul românesc în Evul Mediu*, București, Editura Albatros, 1998, pp. 52-53, 123.

Florin Pintescu

ȘTEFAN CEL MARE – MARELE OȘTEAN. REPERE ÎN ISTORIOGRAFIA POLONĂ

„A adus cu dânsul rânduiala și buna cârmuire. Oastea aceea [...] el o înche-gase, el o făurise, ca pe o singură armă menită să învingă totdeauna”¹. Această apreciere clasică sugerează esențialul calităților militare ale lui Ștefan cel Mare care, conform altei opinii autorizate, „este despărțit de toți ceilalți conducători militari din trecutul nostru de întreaga distanță care desparte pe un artist de un simplu meseriaș”².

Legăturile istorice complexe dintre Uniunea polono-lituaniană și Moldova lui Ștefan cel Mare au determinat interesul timpuriu al cronicarilor și istoricilor po-loni pentru aspectele militare ale domniei marelui principe moldovean, acest in-teres menținându-se practic până în zilele noastre³.

Statul medieval Țara Moldovei a fost, cu unele intermitențe, vasal al Coroa-nei polone, motiv pentru care a suferit o serie de influențe politice, economice, culturale, administrative și militare din partea puternicului ei suzeran, exercitând la rândul său, însă într-o măsură mult mai redusă, același tip de influențe⁴. Con-stantin Rezachevici apreciază că relațiile medievale moldo-polone, deși nu au

¹ N. Iorga, *Istoria lui Ștefan cel Mare*, ediție îngrijită de Victor Iova, București, Editura Milita-ră, 1985, p. 54.

² Radu Rosetti, *Essais sur l'art militaire des Roumains*, București, Monitorul Oficial și Impri-meriile Statului, 1935, p. 76; Idem, *Istoria artei militare a românilor până la mijlocul veacului al XVII-lea*, ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Petru Otu, București, Editura Corint, 2003, p. 242.

³ În acest articol vor fi citate și analizate lucrările reprezentative ale istoriografiei polone con-temporane realizate/editate de Zdzisław Spieralski, *Awantury Mołdawskie* (Dispute moldovenești), Varșovia, 1967; Jan Pieszczachowicz (redactor șef), *Wielka Historia Polska* (Marea istorie a Polo-niei), tom 3 (redactor Krzysztof Baczkowski), *Dzieje Polski Późnośredniowiecznej 1370-1506* (Is-toria Poloniei Medievale Târzii), Cracovia, 1998; Alicja Dybkowska, Jan Żaryn, Małgorzata Żarin, *Polskie Dzieje od czasów najdawniejszych do współczesności* (Istoria Poloniei din timpurile cele mai vechi până în zilele noastre), ediția a șasea, Varșovia, 1999; Stanisław Szczur, *Historia Polski średniowiecze* (Istoria Poloniei medievale), Cracovia, 2002.

⁴ Influențele reciproce moldo-polone sunt prezentate sintetic de Constantin Rezachevici în *Istoria popoarelor vecine și neamul românesc în Evul Mediu*, București, Editura Albatros, 1998, pp. 52-53, 123.

fost bazate pe egalitate, au fost preferate de domnii moldoveni relațiilor cu Ungaria, în a cărei concepție suzeranitatea asupra Moldovei însemna o *dominație* reală, ca și relațiilor cu Imperiul Otoman, în a cărei gândire diplomatică suzeranitatea însemna *stăpânirea* Moldovei cu respectarea autonomiei sale de țară supusă, potrivit dreptului coranic. Domnii moldoveni au preferat suzeranitatea Poloniei datorită faptului că aceasta se manifesta ca o *suzeranitate tipic feudală*, cu drepturi și îndatoriri precis stipulate atât pentru suzeran (Polonia), cât și pentru vasal (Moldova)⁵.

Studiul nostru își propune, mai întâi, să prezinte o serie de considerații privitoare la caracteristicile armatei și ale istoriei militare a Moldovei în secolul al XV-lea. A doua parte a demersului nostru va insera, succint, aprecierile unor cronicari poloni privitoare la **oșteanul Ștefan cel Mare** și la elementele concrete privind **compoziția socială, strategia și tactica** oștirii Moldovei din aceeași perioadă de timp. Câteva reflecții privitoare la calitățile militare ale lui Ștefan cel Mare și ale oștirii sale, conținute într-o serie de opere reprezentative ale istoriografiei polone contemporane, vor încheia acest excurs istoriografic.

*

Istoria militară a Moldovei medievale din secolul al XV-lea, perioada sa clasică de glorie ostășească, este marcată de existența așa-numitelor „conflicte asimetrice”, caracterizate prin disproporția de efective dintre *agresor* și *atacat*. În cadrul conflictelor clasice, corpul expediționar trimis de agresor este mai puțin numeros decât armata țării atacate, suplinind însă inferioritatea numerică prin superioritatea tacticii și strategiei, a armamentului, a corpului de ofițeri și generali și a instrucției ostașilor. Istoria militară cunoaște numeroase exemple ilustrative în acest sens, începând cu războaiele lui Alexandru Macedon sau cucerirea Britanniei și Galliei de către romani și terminând cu războaiele imperiale britanice sau atacul Germaniei împotriva Uniunii Sovietice. În cadrul conflictelor asimetrice, numărul ostașilor trimiși de agresor împotriva părții atacate este mai mare decât cel al apărătorilor.

Moldova a reușit în secolul al XV-lea, să facă față acestor „conflicte asimetrice” datorită unei strategii⁶ și tactici⁷ eficiente, care îmbina apărarea inițială cu

⁵ Idem, *Legături și influențe reciproce între poloni și români din Evul Mediu până la 1795*, în *Polonezi și români pe drumul cunoașterii reciproce*, Uniunea Polonezilor din România, Suceava, 2002, p. 7.

⁶ Vezi, în acest sens, considerațiile perene ale lui I. Ursu conținute în capitolul VIII *Oastea*, subcapitolul *Strategia*, din lucrarea sa clasică, *Ștefan cel Mare domn al Moldovei dela 12 aprilie 1457 până la 2 iulie 1504*, București, 1925, pp. 357-360.

⁷ Istoricul militar polon Wiesław Majewski arată că tactica mongolo-tătară a exercitat o profundă influență asupra tacticii unităților de cavalerie din Lituania, Rusia și Muntenia („Wallachia”)

contraatacurile decisive asupra forțelor atacatoare. În opinia generalului Radu Rosetti, această strategie și tactică se caracteriza prin existența a patru elemente:

- a. acoperirea eficace a frontierei amenințate, fixarea inamicului printr-o retragere voită și rezistențe succesive, hărțuirea și uzarea acestuia;
- b. atragerea inamicului în interiorul țării, unde bunurile erau sistematic distruse, spre un defileu sau teren care-l împiedica să profite de superioritatea sa numerică și de cavaleria sa;
- c. contraatacul brutal având drept scop distrugerea și nu determinarea retragerii inamicului, executat după fixarea sa pe teren și anularea superiorității lui numerice;
- d. urmărirea îndârjită⁸.

Datorită disproporției de forțe dintre Moldova epocii lui Ștefan cel Mare și puternicii ei vecini, arta militară moldovenească din acele timpuri, ca și aceea a românilor de dincolo de Milcov, a fost prin excelență o artă militară defensivă bazată pe folosirea unui număr maxim de combatanți, furnizat nu prin angajarea de mercenari, ci prin ridicarea la luptă „în masă” a tuturor categoriilor sociale⁹.

medievală (Wiesław Majewski, *The Polish Art of War in the Sixteenth and Seventeenth-Century*, în J.K. Fedorowicz, Maria Bogucka, Henryk Samsonowicz (editori), *A Republic of Nobles. Studies in Polish History to 1864*, Cambridge University Press, 1982, p. 182). Considerăm că aprecierea autorului polon se potrivește și pentru cavaleria Moldovei medievale, numită la un moment dat *Valachia* de către Jan Długosz (cf. I. Minea, *Informațiile românești ale cronicii lui Ian Długosz*, Iași, 1926, p. 45).

⁸ Radu Rosetti, *Essais sur l'art militaire des Roumains*, pp. 75-76; Idem, *Istoria artei militare a românilor până la mijlocul veacului al XVII-lea*, pp. 239-240.

⁹ Datorită valorii lor deosebite pentru înțelegerea corectă a istoriei militare medievale a românilor, redăm în întregime considerațiile generalului Radu Rosetti, aflate în conformitate cu logica istorică și confirmate de cercetările istorice ulterioare, referitoare la această problemă: «Ayant comme centre une idée politique simple et constante – la défense de l'existence des pays roumains dans leur organization sociale, politique, religieuse d'alors et dans leur limites territoriales naturelles – et étant donné que les principautés roumaines avaient comme voisins des pays puissants et que ceux-ci désiraient les assujétir pour en former des états tampons – l'art militaire des Roumains devait être et fut un art défensif, essayant d'utiliser un maximum de moyens. Ce maximum de moyens était surtout un effectif maximum de combattants. Or l'effectif maximum des combattants ne pouvait être obtenu par des mercenaires, les pays n'ayant pas assez de ressources pour les payer, et, la tradition locale s'y opposant. Il fallait recourir aux combattants que pouvaient fournir les pays mêmes. La tradition constante depuis les temps les plus reculés était la levée en masse. Pour que cette levée en masse fut acceptée par les Roumains, il fallait que ceux-ci soient convaincus de la nécessité qu'il y avait de répondre à tous les appels aux armes. [...] Mais en dehors de la tradition il fallait que la masse des combattants – les paysans – eussent un intérêt plus grand à défendre les états, les organisations sociales et politiques auxquelles ils appartenaient tels qu'ils étaient organisés, que de se soumettre à une domination étrangère. Or l'état du paysan roumain au XVème siècle était de beaucoup supérieur à celui des paysans sujets des couronnes hongroise et polonaise et à ceux appartenant aux pays assujétis par les Tatares et les Turcs» (Radu Rosetti, *Essais sur l'art militaire des Roumains*, p. 74).

În secolul următor, exceptând luptele pentru tron sau luptele ofensive purtate de Petru Rareș, Ioan Vodă cel Viteaz și Aron Tiranul, tactica și strategia armatelor moldovenești nu vor suferi modificări esențiale.

În secolul al XV-lea, armata moldovenească era în general dotată cu armament și instruită la un nivel comparabil cu cel al armatelor polonă, maghiară și otomană. Începând cu cea de-a doua jumătate a secolului al XVI-lea, o dată cu pierderea independenței țării, cu generalizarea întrebuințării armelor de foc portative (arcebuze, muschete, pistoale) și a folosirii unor noi tactici de luptă în apusul și centrul Europei, armata moldovenească decade. Ea nu va reuși să se doteze la nivelul armatelor polonă sau otomană cu arme de foc, tactica și strategia sa va fi influențată prea puțin sau de loc de noile metode de ducere a războiului apărute în vestul Europei, remarcându-se în principal prin vitejia individuală a luptătorilor și prin folosirea masivă a cavaleriei într-o vreme în care această armă cedase deja întietatea în vestul și centrul Europei în favoarea infanteriei.

Decăderea armatei moldovenești din această perioadă se datorează atât pierderii independenței țării, cât și faptului că statele din estul Europei au ratat așa-zisa „primă revoluție militară“, desfășurată în vestul Europei în perioada 1550-1650, conform opiniei lui Michael Roberts, între 1500-1800, conform opiniei exprimate de Geoffrey Parker¹⁰. Această „revoluție militară“ s-a caracterizat prin dezvoltarea artileriei, în bună parte datorită scrierilor inovatoare privind balistica ale italianului Tartaglia, a armelor de foc portative, a unor noi tactici și strategii etc. Ea a permis declanșarea procesului de cucerire și colonizare a lumii de către statele din vestul Europei¹¹.

Departe de a deveni un instrument de cucerire, oastea moldovenească a fost, în combinație cu o politică internă bine chibzuită și o diplomatie suplă, instrumentul esențial folosit de Ștefan cel Mare pentru apărarea independenței țării. Bazându-se pe această oștire, „marele voievod român s-a angajat într-o luptă care implica un uriaș efort militar și politic, mobilizarea tuturor resurselor româ-

¹⁰ John Childs, *The Military Revolution I. The Transition to Modern Warfare*, în Charles Townshend (Editor) *The Oxford Illustrated History of Modern War*, Oxford University Press, 1997, p. 19. Considerații esențiale privind rolul acestui tip de revoluție în devenirea istorică a puterilor europene în Paul Kennedy, *The Rise and Fall of the Great Powers. Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000*, New York, Vintage Books Edition, 1989, pp. 36, 45, 56.

¹¹ “The expansion of the West was also facilitated by the superiority in organization, discipline, and training of its troops and subsequently by the superior weapons, transport, logistics, and medical services resulting from its leadership in the Industrial Revolution. The West won the world not by the superiority of its ideas or values or religion (to which few members of other civilizations were converted) but rather by its superiority in applying organized violence. Westerners often forget this fact; non-Westerners never do” (Samuel P. Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, Touchstone Books, London. New York. Sidney, Tokyo, Toronto, Singapore, 1998, p. 51).

nești, găsirea unor forme și metode noi de acțiune la scară strategică și tactică, în sfârșit o amplă politică de alianțe pe plan internațional¹². Veridicitatea acestei aprecieri este confirmată cu prisosință de mărturiile cronicarilor și ale istoricilor poloni contemporani.

*

Personalitatea și calitățile militare ale lui Ștefan cel Mare sunt prezentate elogios în scrierile polone din secolele XVI-XVII. Prelatul **Jan Długosz** (1415-1480), în celebra sa lucrare *Historia Polonica*¹³, îi face lui Ștefan cel Mare la fel de celebrul portret în stilul panegiriștilor antici, insistând mai cu seamă asupra calităților sale militare: „O, bărbat demn de admirat, întru nimic inferior comandanților eroi, pe cari atât de mult îi admirăm; acesta în vremea noastră este cel dintâi dintre principii lumii, care a repurtat asupra turcilor o biruință așa de măreață (cea de la Vaslui-Podul Înalt, nota ns.). După judecata mea, el este cel mai vrednic ca să i se încredințeze șefia și conducerea întregii lumi și mai ales funcția de șef suprem și comandant în contra Turcilor prin o sfătuire, învoială și hotărâre a tuturor creștinilor, fiindcă alți regi și principii catolici sunt aplecați spre trândăvie, plăceri lumești sau războaie civile¹⁴.

Medicul, istoricul și geograful **Matei de Miechów**, numit și **Miechowita** (1457-1523) ne-a lăsat în opera sa *Chronica Polonorum*, apărută în două ediții la Cracovia (1519 și 1521), un portret elogios al eroului moldovean, pe care îl considera „norocos, isteț și viteaz“, „bărbat triumfal și victorios“, „biruitor al tuturor dușmanilor¹⁵.

Cartograful și istoriograful oficial al regelui polon Sigismund I cel Bătrân (1506-1548), **Bernard Wapowski** (1450?-1535) a scris o operă intitulată *Chronica Polonorum*, ce tratează istoria Poloniei în perioada 1480-1535. Vorbind despre expediția sultanală a lui Baiazid II din anul 1484, soldată cu cucerirea

¹² Vasile Milea, Ștefan Pascu et al. (coordonatori), *Istoria militară a poporului român*, vol. II, București, Editura Militară, 1986, p. 363.

¹³ *Ioannis Dlugossi seu Longini canonici quondam Cracoviensis Historiae Polonicae Libri XII etc.*, tom I., Lipsca, 1711; tom II, *Ioannis Dlugosi sev Longini etc. Historiae Polonicae liber XIII et ultimus etc.*, Lipsca, 1712.

¹⁴ *O virum admirabilem, heroicis ducibus, quos tantopere admiramus, nihilo inferiorem; qui sub nostra aetate tam magnificam victoriam, inter principes mundi primus ex Turco retulit. Meo iudicio dignissimus, cui totius mundi principatus et imperium et praecipue munus imperatoris et ducis contra Turcum, communi Christianorum consilio, consensu et decreto, aliis regibus et principibus catholicis in desidiā et voluptates, aut in bella civilia resolutis, committeretur* (Apud I. Minea, *Informațiile românești ale cronicii lui Ian Długosz*, Iași, 1926, p. 56, text latin și traducere românească). Vezi și traduceri ușor diferite ale acestui pasaj în N. Orghidan, *Ce spun cronicarii streini despre Ștefan cel Mare*, Craiova, 1915, p. 18 și I. Ursu, *op. cit.*, p. 94.

¹⁵ Apud N. Orghidan, *op. cit.*, p. 36.

Chiliei și Cetății Albe și despre „marea putere“ a sultanului, acesta îl consideră pe voievodul moldovean drept „mare războinic“ (*magnus bellator*) care nu le-a permis turcilor până atunci să se stabilească permanent la nord de Dunăre¹⁶. Descriind împrejurările în care Ștefan cel Mare a prestat personal la Colomeea omagiu vasalic regelui polon Cazimir IV (15 septembrie 1485), Bernard Wapowski îl numește din nou pe Ștefan „principele și războinicul cel mai vestit din acel timp“ (*princeps et bellator ea tempestate famigeratissimus*), care i-a înfrânt pe turci, maghiari, munteni și tătari¹⁷. Ulterior, cu prilejul descrierii împrejurărilor morții acestui rege (1492), Ștefan cel Mare este calificat drept *preclarum bellatorem et Turcorum tropheis famigeratissimum*¹⁸. În sfârșit, descriind împrejurările morții domnului moldovean, învățatul polon consideră că acesta a fost un războinic viteaz, viclean (șiret) și norocos (... *strenuus sane, astutus et fortunatus bellator*), dotat cu virtuți de erou (*heroici virtutibus peditus*)¹⁹.

În opera *Polonia sive de origine et rebus gestis Polonorum*, publicată în primă ediție la Basel în anul 1555, **Martin Cromer** (1512-1589) îl considera pe Ștefan cel Mare „bărbat în toate veacurile vrednic de aducere aminte pentru mărirea sufletului său, pentru istețimea sa, pentru priceperea sa în ale războiului și pentru norocoasele sale războaie împotriva Turcilor, Ungurilor, Polonilor și Tătarilor“²⁰.

—Cronicarul **Martin Bielski** (cca. 1495 – 18 decembrie 1575) a redactat o cronică universală (*Kronika wszystkiego świata* = Cronica lumii întregi), din care un volum se referea la istoria Poloniei până în anul 1548. Fiul său, **Ioachim Bielski** (1540 – 8 ianuarie 1599) a prelucrat volumul relativ la istoria Poloniei, i-a adăugat informații noi și l-a publicat în 1597 sub numele tatălui său, Martin Bielski²¹. Cu prilejul depunerii omagiului vasalic la Colomeea, se arată că Ștefan a fost „mare luptător, care pe turci, tătari și unguri i-a învins“²², fiind ulterior portretizat drept „domn războinic și norocos“ care „... deși avea o țară mică, fiecare

¹⁶ *Kroniki Bernarda Wapowskiego z Radochoniec, część ostatnia* (Cronicile lui Bernard Wapowski din Radochoniec, ultima parte), Cracovia, 1874, p. 2: *Anno humane salutis 1484 magna erat Paiazeti potentia et major, quam ut Stephanus Moldaviae palatinus ei posset ire oviam magnus alioquin bellator: qui antea ingentibus preliis Turcos straverat et citra Istrum consistere non permittebat.*

¹⁷ *Ibidem*, pp. 3-4.

¹⁸ *Ibidem*, p. 14.

¹⁹ *Ibidem*, p. 53.

²⁰ *Apud* N. Orghidan, *op. cit.*, p. 65.

²¹ Bielski Marcin, *Kronika polska nowo przez Joach. Bielskiego syna jego wydana* (Cronica polonă editată din nou de fiul lui, Joachim Bielski, Cracovia, 1597. Informațiile referitoare la geneza cronicii, în studiul fundamental al lui Gheorghe Duzinchievici, *Războiul moldo-polon din anul 1497. Critica izvoarelor*, în „Studii și materiale de istorie medie“, vol. VIII, 1975, p. 11

²² G.I. Nastase, *Istoria moldovenească din Kronika Polska a lui Bielski (traducere)*, în „Cercetări Istorice“ (Iași), nr. 1, 1925, p. 126.

istorie îl poate pune în rând cu cei mai mari și mai faimoși căpitani: de aceea și Moldovenii [...] pentru vitejia lui nespusă îl țin de sfânt²³.

Autorul polon al *Cronicii moldo-polone*, scrisă probabil în perioada 1564-1565²⁴, considera că domnul moldovean „era un om viteaz, norocos și evlavios“ (*człowiek bil valeczni, fortunni i nabożny*)²⁵.

Oșteanul și prelatul **Maciej Strykowski** (1547-1582?) a inserat în ampla sa cronică²⁶ o serie de considerații despre Ștefan cel Mare, foarte asemănătoare cu cele ale lui Wapowski și Bielski. În plus, el inserează știrea interesantă, greu de verificat, conform căreia „... moldovenii și muntenii cântă mereu la toate adunările lor pe scripci sârbești, rostind în limba lor «Ștefan, Ștefan voievod, Ștefan. Ștefan voievod a bătut pe turci, a bătut pe tătari, a bătut pe unguri, pe ruși și pe poloni»²⁷.

*

Din punct de vedere temporal și cantitativ, informațiile cronicarilor poloni referitoare la istoria militară a Moldovei din vremea lui Ștefan cel Mare pot fi grupate în două mari categorii: informații privind războaiele voievodului cu turcii, tătarii, muntenii și maghiarii; informații privind războiul moldo-polon din 1497. Spre deosebire de celelalte războaie ale eroului moldovean, campania din 1497 este prezentată mult mai detaliat în cronicistica polonă. *Mutatis mutandis*, această prezentare asimetrică a istoriei Moldovei medievale se găsește și în lucrările reprezentative ale istoriografiei polone contemporane.

Compoziția socială a oștirii lui Ștefan cel Mare este reliefată de scrierile lui Jan Długosz și Bernard Wapowski. Cu prilejul descrierii preliminarilor campaniei maghiare din 1467 în Moldova, Długosz arată că domnul moldovean „nu numai pe ostași și pe boieri, ci chiar și pe țărani îi strânse la arme, învățând pe

²³ *Ibidem*, p. 132.

²⁴ *Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI publicate de Ion Bogdan*, ediție revăzută și completată de P.P. Panaitescu, București, Editura Academiei, 1959, p. 165. P.P. Panaitescu respinge ipoteza avansată de I. Bogdan că autorul acestei cronici ar putea fi diplomatul polon Nicolae Brzeski (*Ibidem*).

²⁵ *Ibidem*, p. 182 (textul polon la p. 172).

²⁶ *Która przed ty nigdy światla nie widziala. Kronika Polska, Litewska, Zmódka i wszyszkiej Rusi kijowskiej, Moskiewkiej, Siewerskiej, Wolhińskiej, Podolskiej, Podlaskiej etc. i rozmaitych przy-padko woienne y domowe...* (Cronică acum întâi dată la lumină a Poloniei, Litvaniei, Samogiției și a toată Rusia Kieveană, Moscovită, a Sieverului, Voliniei, Podoliei, Polesiei etc. precum și a diferite întâmplări războinice și casnice...), Königsberg, 1582. *Apud* Maria Holban (redactor responsabil), *Călători străini despre Țările Române*, vol. II, București, Editura Științifică, 1970, p. 447.

²⁷ *Ibidem*, p. 454.

fiecine să-și apere patria²⁸, arătând totodată că în celebra bătălie de la Vaslui Ștefan a avut „vreo 40.000 de luptători, dintre care cea mai mare parte erau țărani²⁹. Bernard Wapowski arată că după începerea asediului Sucevei de către forțele regelui Jan Olbracht în 1497, voievodul Moldovei a dat poruncă să fie prinse armele pentru apărarea patriei, a soției și copiilor, întocmind o oaste formată din nobili (boieri) și oameni de rând (țărani), cifrată la 40.000 de ostași. Acesta nădăjduia și în ajutoarele oferite de turci, tătari, unguri și munteni, așteptând ocazia de a întreprinde ceva de folos³⁰.

Strategia folosită de Ștefan cel Mare de a slăbi și demoraliza oștile adverse în special prin hărțuire și distrugerea proviantului și a furajelor este bine surprinsă de cronicarii poloni medievali. Długosz menționează că înainte de bătălia de la Baia, voievodul Moldovei „nu cuteză să se lase în luptă deschisă, ci îl hărțui mereu (pe Matei Corvin, nota ns.) din locuri ascunse și pline de curse timp de vre-o 40 de zile...³¹. Bielski arată că înainte de bătălia de la Vaslui eroul moldovean „... mai mult prin dibăcie decât prin putere ademenea și lovea din toate părțile oastea mare și înspăimântătoare a Turcilor; mai ales prin aceea i-a slăbit că în țara de jos pe unde aveau să treacă Turcii a nimic din vreme totul, arzând până și iarba, din care cauze Turcii și caii lor gingași periau de foame³². Maciej Strykowski oferă o descriere foarte asemănătoare a acestui tip de tactică³³.

Descriind atacul de diversiune al tătarilor conduși de Eminek Mârza ce a precedat bătălia de la Războieni, Długosz arată că moldovenii au ars în prealabil „toate bucatele și fânețele“, după care i-au înfrânt pe tătari. Ulterior Ștefan i-a hărțuit pe turci, „în ciocniri singuratice, din pădurile în cari se se retrase adânc cu ai săi, bătea adesea mai ales pe cei care mergeau după nutreț³⁴.

Bernard Wapowski descrie admirabil acțiunile de hărțuială aplicate de Ștefan în 1497 armatei polone care asedia infructuos Suceava. Astfel, el i-a lovit de mai multe ori pe cei însărcinați cu aprovizionarea cu furaje și a interceptat drumul pe care trebuiau să sosească proviziile din Polonia cu numeroși călăreți, astfel încât

²⁸ N. Orghidan, *op. cit.*, p. 9.

²⁹ *Ibidem*, p. 16.

³⁰ *Kroniki Bernarda Wapowskiego z Radochoniec*, p. 27: *Ipse ex Moldavis quantum maximum potest parat exercitum ex nobilitate sue gentis et agrestibus omnes arma capere pro patriae, coniugum ac liberorum salutem imperat. Quadraginta armatorum milia contrahit; auxiliaries Turcorum, Tartarorum, Ungarorum ac Mulctanorum copias intra sua tutus memora, prestolatur occasione rei bene gerendi expectat.*

³¹ N. Orghidan, *op. cit.*, p. 10.

³² G.I. Nastase, *op. cit.*, p. 123.

³³ Maria Holban (redactor responsabil), *op. cit.*, pp. 452-453: „... în Țara de Jos el (Ștefan cel Mare, nota ns.), pe unde urmau să treacă turcii, el însuși arsesse totul, o înfometase și arsesse iarba cu foc, pentru care fapt și caii lor neînvățați cu greutate au pierit de foame“.

³⁴ N. Orghidan, *op. cit.*, pp. 25-26.

tabăra regelui polon (de la Suceava, nota ns.) părea împresurată și începuse (acolo) să se simtă foametea³⁵.

Tactica oștii moldovenești din vremea lui Ștefan cel Mare este bine surprinsă de cronicarii poloni, care descriu o serie de procedee specifice executate sau concepute de către aceasta: înțelegerea secretă cu locuitorii dintr-o cetate asediată; **lupta cu unitățile de cavalerie descălecate**³⁶; aprinderea prin surprindere a cantonamentelor de noapte ale adversarilor; atacul de flanc; încercuirea; folosirea combinată a cavaleriei grele cu cavaleria (sau infanteria?!) ușoară; ambuscada într-un teren împădurit.

Jan Długosz arată că la cel de-al doilea asediu al Chilie (1465), moldovenii „deschizând cu voia cetățenilor o poartă, dar așa ca să nu pară că e trădare la mijloc, ocupă orașul în miez de noapte”³⁷. Același autor consemnează că în lupta de noapte celebră purtată împotriva regelui Matei Corvin „Ștefan voevod [...] socotind că a sosit timpul, când cu puțini să poată bate pe cei mulți, lăsându-și caii și sarcinile în tabără sosi cu pedestrași ușori la Baia”³⁸, unde a trimis oameni „care să dea foc orașului din câteva părți”³⁹. Martin Bielski observă că acest ultim procedeu a mai fost folosit de moldoveni după ambuscada parțial reușită din Codrul Cosminului: „într-o noapte fiind vânt, ei (moldovenii, nota ns.) au aprins iarba în jurul taberei noastre, care n-a ars numai fiindcă ai noștri (polonezii, nota ns.) au cosit repede iarba dimprejur”⁴⁰. În opera aceluiași autor se înregistrează faptul că Ștefan „nu îndrăzne să se lovească față în față cu Matiaș, deoarece puterile îi erau mai mici, ci îl lovea numai de la aripi”⁴¹, iar înainte de lupta de la Valea

³⁵ *Kroniki Bernarda Wapowskiego z Radochoniec*, pp. 27-28: „...pabulatoribus Polonis infesta omnia reddere, sepius cum eis decertare, viam, que ex Polonie regno ducebat et per quam comectus in castra regia advehi debebat, numeroso equitatu insedit et omnia interceptit, ut regis Poloni obsessa esse viderentur, famesque propterea sentiri cepta sit.”

³⁶ „Moldovenii au luptat toți pe jos, cum au făcut-o la Baia, la Valea Albă, și cum o făceau în mod normal, atât ei cât și cei din Țara Românească. Și aci se pune firește o întrebare: de ce Moldovenii cari [...] dispuneau de cai îndestulători spre a fi toți călări, cai de cari se foloseau în marșuri, descălecau în momentul luptei și dădeau lupta pe jos? Cauza este că Românii fiind săraci, nu puteau avea puternicul armament defensiv (armuri, zale etc.) pe care le aveau nobilii poloni și unguri și garda sultanului, și că prin urmare nu puteau rezista călări, în câmp deschis, izbirii cavalerilor dușmani” (Radu Rosetti, *Istoria artei militare a românilor până la mijlocul veacului al XVII-lea*, p. 161). Observăm totuși că necesitățile câmpului tactic (existența unui teren strâmt sau accidentat) au impus deseori și cavaleriei grele să lupte descălecată.

³⁷ N. Orghidan, *op. cit.*, p. 8. Ilie Minea se îndoiește de veridicitatea acestei știri deoarece „cea mai veche cronică moldovenească nu știe nimic despre o înțelegere între locuitorii din Chilia și domnul moldovenesc, nici despre o predare de bunăvoie a cetății” (I. Minea, *op. cit.*, p. 45).

³⁸ N. Orghidan, *op. cit.*, p. 14.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ G.I. Nastase, *op. cit.*, p. 130.

⁴¹ *Ibidem*, p. 122.

Albă „neputându-le da (turcilor, nota ns.) luptă deschisă, numai din colțuri îi lovește”⁴². În lupta de la Baia, Ștefan și-a dispus oștenii „în cerc în jurul târgușorului”⁴³ unde erau cantonați maghiarii, pentru ca după victoria de la Vaslui, să-i propună regelui Cazimir IV o vastă operație comună de încercuire a turcilor⁴⁴.

Folosirea combinată a cavaleriei grele cu cavaleria (infanteria?!) ușoară de către Ștefan cel Mare este menționată de către Bernard Wapowski. După depunerea jurământului de vasalitate de la Colomeea, Cazimir IV îi oferă lui Ștefan cel Mare 3.000 de cavaleri „cataphractari”, pe care îi așeza în spatele liniei de luptă, pentru a oferi moldovenilor, în caz că aceștia ar fi dat înapoi în fața turcilor, un loc sigur de retragere. Turcii se îngrozeau (*horrebant*) de vederea catafractarilor poloni mult mai bine înarmați, moldovenii își recăpătau curajul și îi reatacau pe turci, masacrându-i⁴⁵.

Stanisław Sarnicki (1530-1598?), în lucrarea sa *Stanislaw Sarnicki Annales sive de origine et rebus gestis Polonorum et Litvanorum libri VIII*, sugerează că binecunoscuta acțiune de nimicire a corpului de cavaleri mazovieni întreprinsă de vornicul Boldur la Lențești a avut succes, mazovienii „necunoscând felul acelor (al moldovenilor, nota ns.) de luptă prin păduri”⁴⁶. Războiul moldo-polon din 1497, amplu descris de către Matei de Miechów, Bernard Wapowski și Martin Bielski, tratat exhaustiv din punctul de vedere al desfășurărilor militare de către Gh. Duzinchevici⁴⁷, reprezintă un exemplu tipic de folosire de către moldoveni a principiilor luptei de ambuscadă într-un teren împădurit. Prezentarea punctelor de vedere recente ale istoricilor poloni asupra acestui război va fi făcută în ultima parte a acestei lucrări.

* * *

În mod firesc, personalitatea lui Ștefan cel Mare i-a preocupat îndeaproape pe istoricii poloni contemporani. Istoricul militar Zdisław Spieralski consideră că „Ștefan, excelent comandant și organizator, are merite uriașe în dezvoltarea forțelor armate ale Moldovei și ale artei militare”⁴⁸, realizând o „reconstrucție radicală” a sistemului militar moldovenesc⁴⁹. După prezentarea amplă – și corectă –

⁴² *Ibidem*, p. 124.

⁴³ *Ibidem*, p. 122.

⁴⁴ Ștefan îi transmitea regelui polon „că el acest plan și-a făcut: să nu se lase nicidecum la luptă deschisă cu un dușman așa de puternic și așa de numeros, ci retrăgându-se puțin câte puțin până la Camenița, să înconjoare pe dușman și să-l prindă la mijloc” (N. Orghidan, *op. cit.*, p. 19).

⁴⁵ *Kroniki Bernarda Wapowskiego z Radochoniec*, pp. 4-5.

⁴⁶ N. Orghidan, *op. cit.*, p. 68 (date despre autor) și 69.

⁴⁷ Gheorghe Duzinchevici, *op. cit.*, pp. 16-58, *passim*.

⁴⁸ Zdisław Spieralski, *op. cit.*, p. 43.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 44.

a organizării armatei lui Ștefan cel Mare, autorul subliniază un fapt îndeobște știut de comandanții militari ai Coroanei polone: „cavaleria moldovenească se remarcă prin armamentul ușor și prin rapiditatea în luptă”⁵⁰.

Autorul polon prezintă în fraze de mare finețe chintesența strategiei militaro-diplomatice ștefaniene, care a adus Moldovei medievale succese remarcabile. Astfel, victoriile lui Ștefan împotriva unor state cu un număr mai mare de locuitori, resurse mai mari și o mai bună organizare militară sunt explicate prin existența în Moldova a unui număr mare de țărani liberi. Datorită acestui fapt, Ștefan a dispus de o armată estimată la „maxim aproximativ 50.000 oameni”. Totodată, se arată că Ștefan nu a fost niciodată asediat într-o cetate sau oraș, ci a tins către menținerea deplinei libertăți de mișcare pentru a-și mobiliza supușii, luptele de hărțuială pregătind terenul pentru bătălia decisivă. Moldova nu avea suficiente forțe pentru a ocupa un teritoriu pentru mai mult timp, succesele din Pocuția, de scurtă durată, datorându-se ineficienței Poloniei. În finalul analizei sale, Zdisław Spieralski conchide că statul lui Ștefan cel Mare, deși amenințat de vecini puternici, „nu o dată” i-a amenințat și el, datorită „ambitioasei și foarte elasticei politici externe” a voievodului care a știut, fiind înconjurat de trei puteri – Ungaria, Turcia, Polonia – să aibă două ca aliați, fiind în luptă deschisă cu a treia putere⁵¹.

Tomul al III-lea al lucrării reprezentative *Wielka Historia Polska* (Marea istorie a Poloniei), intitulat *Dzieje Polski Późnośredniowiecznej 1370-1506* (Istoria Poloniei Medievale Târzii), apărut la Cracovia în 1998, oferă amănunte interesante privind împrejurările politico-diplomatice și militare ale depunerii de către Ștefan a omagiului de vasalitate de la Colomeea și totodată, privind declanșarea și desfășurarea conflictului din 1497.

După pierderea Chilieii și a Cetății Albe, Ștefan a decis să depună jurământul de vasalitate. În continuare, se arată că nobilimea polonă nu era interesată să pornească într-o expediție dincolo de hotarele statului, iar armata lituaniană trebuia să păzească hotarul dinspre tătari și statul moscovit. Cei 3.000 de mercenari trimiși în ajutorul lui Ștefan au contribuit la victoria de la Cătlăbuga, „dar cu aceasta rolul lor s-a încheiat”. În anul 1486, el nu a mai primit nici un ajutor de la Polonia, astfel că „dezamăgit profund”, el s-a plasat în anii următori în rândul adversarilor Poloniei. Lipsit total de sprijin extern, el s-a recunoscut în 1486 tributar sultanului. Teoretic, acest fapt nu însemna ruperea de subordonarea față de Regatul Polonez, dar o făcea iluzorie⁵². „Supărarea lui Ștefan s-a îndreptat cu toată forța împotriva Poloniei”, deoarece între panii din Małopolska existau par-

⁵⁰ *Ibidem*, p. 45.

⁵¹ *Ibidem*, pp. 46-47.

⁵² Jan Pieszczechowicz (redactor șef), *Wielka Historia Polska* (Marea istorie a Poloniei), tom 3 (redactor Krzysztof Baczkowski), *Dzieje Polski Późnośredniowiecznej 1370-1506* (Istoria Poloniei Medievale Târzii), p. 246.

tide care declarau deschis necesitatea încorporării Moldovei la teritoriile Coroanei polone. În continuare, se arată că Ștefan I-ar fi trimis în Pocuția „pe unul din comandantii săi pe nume Muha“, care i-a ațâțat pe țărani (se subînțelege ortodocși) împotriva nobilimii. Răscoala împotriva nobililor s-a extins din Pocuția în Podolia, Șipeniț, Bucovina și nordul Moldovei. Căutând adăpost la Ștefan, Muha este închis la Suceava. În urma acestei acțiuni, unul din fiii lui Petru Aron se obliga, la 19 iulie 1490, să plătească Poloniei un tribut de 1.000 ducați în cazul în care va fi pus domn în Moldova⁵³.

Descriindu-se preliminariile declanșării campaniei din 1497, se arată că Ungaria era gata să coopereze cu Polonia în proiectata campanie antiotomană, cu condiția ca aceasta să se facă în înțelegere cu Ștefan, vasalul lor, iar „îndoielile (părți polone, nota ns.) referitoare la caracterul vasalității voievodului au făcut ca planificatul război turcesc să se transforme în conflictul polono-moldovenesc. Așa că, în istoriografia secolului al XVI-lea, ca și în aceea a secolelor XIX-XX, au apărut diferite păreri privitoare la scopurile expediției de la Marea Neagră din 1497. Unii cercetători erau de părere că Olbracht, sub deviza cruciadei antiturcești, masca doar intenția îndepărtării voievodului trădător de pe tron și urcării în locul lui a prințului Zygmunt (Sigismund, nota ns.). Alții considerau că expediția a fost făcută în scopul de a redobândi Chilia și Cetatea Albă și de a-i îndepărta pe turci de la granițele Poloniei și Lituaniei, și doar neloialitatea lui Ștefan i-a obligat pe poloni să întoarcă armele împotriva lui. Incertitudinile de mai sus nu pot fi tranșate până la capăt, totuși ambele atitudini nu se exclud reciproc, problema turcă și cea moldovenească fiind strâns legate între ele. Chiar dacă scopul lui Olbracht ar fi fost doar înlocuirea lui Ștefan cu Zygmunt, conflictul cu Turcia ar fi fost inevitabil. Deviza redobândirii Chilie și Cetății Albe era destul de populară în Polonia, căci ocuparea lor de către turci a influențat negativ situația economică a Poloniei. Tendința de a-i îndepărta pe otomani din cele două cetăți era pe deplin justificată“⁵⁴.

Veștile despre pregătirile polone l-au îngrijorat pe Ștefan, care a declarat că e gata să acționeze împreună cu oastea Coroanei din momentul în care ea se va afla pe malul Dunării⁵⁵. În continuare, se încearcă acreditarea tezei că Ștefan și-a dovedit „felonia“ față de Jan Olbracht, făcând inevitabil conflictul cu acesta.

„Comparând potențialul militar al Poloniei și Turciei în contextul presupuselor planuri de a-l urca pe tronul voievodal pe prințul Zygmunt, (Ștefan) a decis totuși, în momentul decisiv, să treacă de partea sultanului. Deci, l-a anunțat pe Baiazid al II-lea de pregătirile militare poloneze. În consecință, încă înainte de începerea expediției, turcii, tătarii și moldovenii au pustiit împrejurările Colo-

⁵³ *Ibidem*, p. 247.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 289.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 290.

mei și Haliciului. La începutul lui august, când armata polonă a trecut granița Moldovei, solii voievodului l-au declarat (pe acesta, nota ns.) supus turc, iar lui Olbracht i-au cerut să-și retragă imediat armata. Regele a considerat acea declarație drept încălcare a fidelității vasalului și solii au fost închiși la Lvov. Campania nu putea fi continuată fără înfrângerea lui Ștefan: războiul turcesc s-a transformat deci în unul moldovenesc⁵⁶.

În continuare, este descrisă binecunoscuta tactică de hărțuială aplicată de Ștefan, care mobilizase circa 18.000 supuși și obținuse ajutoare cifrate la aproximativ 10.000 turci, tătari și munteni, la care s-au adăugat 12.000 de unguri conduși de voievodul Transilvaniei Bartholomeo Dragffy. În acest fel „s-a ajuns la o alianță turco-tătaro-munteano-moldo-maghiară unică în felul ei, împotriva Poloniei”⁵⁷.

Neglijând avertismentul lui Ștefan după încheierea păcii mediate de maghiari de a nu se întoarce în țară prin Bucovina, „regele și-a îndreptat marșul de întoarcere prin locurile muntoase și împădurite ale Bucovinei. Aici, la Codrii Cosminului, în ziua de 26 octombrie, în locuri strâmte și împădurite, detașamentele poloneze dezarmate și întinse în lungi coloane au fost atacate de aliații truci, tătari și munteni ai lui Ștefan. La atac a participat și populația locală, exasperată de prădăciunile anterioare ale polonezilor”⁵⁸.

La finalul descrierii acestei campanii, se conchide că pierderile polonilor nu au fost foarte mari, aceștia reușind să-și salveze întreaga artilerie, iar tradiția ulterioară a dat dimensiuni uriașe acestei înfrângeri militare, concretizate de zicala „pe vremea regelui Olbracht a pierit nobilimea/șleahta“ (Za króla Olbrachta wyginęła szlachta)⁵⁹.

Într-o lucrare reprezentativă a istoriografiei polone, aflată la a șasea ediție în 1999, sunt oferite câteva date succinte – sensibil deformate din punct de vedere al interpretării adevărului istoric – privitoare la conflictul moldo-polon din 1497.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 291. A se vedea totuși relatarea cu totul contrară a cronicarului Bielski, care arată că Ștefan „trimițând iscoade să afle unde-i regele Albrecht (Jan Olbracht, nota ns.), Ștefan a văzut că ai noștri au pornit de la Lwow spre Pocuția și nu spre Camenița, pe unde trecea drumul cel mai scurt spre Chilia și Cetatea Albă. A trimis atunci Ștefan trei soli dintre cei mai de frunte, ca să-l întrebe pe rege, dacă intră în Moldova ca prieten sau ca vrăjmaș. Căci dacă merge împotriva Turcilor, atunci putea să ia alt drum, mai scurt, spre Chilia, pe care drum Ștefan e gata să trimită hrană, însă dacă a venit să cucerească Moldova îi va părea regelui totdeauna rău de aceasta. Regele s-a supărat pentru această solie îndrăzneată și a poruncit să puie mâna pe soli și să-i trimită la Lwow, călcând astfel un drept recunoscut de toată lumea că solul e slobod pretutindeni“ (G.I. Nastase, *op. cit.*, pp. 127-128).

⁵⁷ Jan Pieszczechowicz (redactor șef), *Wielka Historia Polska*, tom 3, *Dzieje Polski Późnośredniowiecznej 1370-1506*, p. 291.

⁵⁸ *Ibidem*, pp. 291-292.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 292. Cel puțin o parte a artileriei polone a fost pierdută (Gh. Duzinchevici, *op. cit.*, pp. 57-58).

Astfel, se arată că „de la începuturile domniei sale, Jan Olbracht a planificat o mare expediție împotriva Turciei, cu gândul și la țărmul Mării Negre. Poate că a intenționat și să-l urce pe tronul Moldovei pe fratele său mai tânăr Zygmunt. Când în 1497 a intrat în Moldova, în fruntea cavalerilor polonezi, voievodul Ștefan cel Mare s-a declarat vasal al turcilor. Față de aceasta, monarhul a trecut la asediul Sucevei, totuși sub presiunea Ungariei a trebuit să se retragă. În pădurile Bucovinei, detașamentele moldovenești au atacat pe cei în retragere și le-au provocat mari pierderi. Atunci a apărut zicala „pe vremea regelui Olbracht a pierit nobilimea/șleahta“. Înfrângerea lui Olbracht a zguduit societatea poloneză, cu atât mai mult cu cât incursiunile tătarilor și moldovenilor, ce se repetau de la victoria lui Ștefan, distrugeau zonele de frontieră ale Regatului Poloniei“⁶⁰.

În lucrarea recentă (2002) semnată de Stanisław Szczur, *Historia Polski średniowiecze* (Istoria Poloniei medievale), sunt inserate câteva considerații interesante relative la politica de echilibru între marile puteri încercată de către Ștefan cel Mare. Arătând că în anul 1457 acesta a devenit domn al Moldovei, autorul conchide că „el (Ștefan, nota ns.), ce-i drept, recunoștea formal suzeranitatea regelui (polon, nota ns.), dar se sustrăgea de la depunerea jurământului de vasalitate; profitând de conflictul polono-maghiar dorea să obțină independența, manevrând cu abilitate între Turcia, Polonia și Ungaria“⁶¹. În continuare, se arată că armatele sultanului au cotoplit în 1476 Moldova, au înfrânt armata lui Ștefan și au pătruns în Podolia, aceste evenimente arătând contemporanilor că „angajată în conflicte dinastice, monarhia jagiellonă nu este în stare să garanteze securitatea vasalilor săi“⁶². După căderea Chilie și a Cetății Albe, domnul Moldovei a acceptat să presteze omagiul vasalic la Colomeea, a obținut niște mercenari (cei 3.000 de călăreți cuirasați, nota ns.), fiind nevoit în 1486 să încheie un acord cu sultanul și să-i plătească 4.000 de ducați⁶³.

La finele acestei analize, câteva concluzii se impun cu necesitate. Artă militară a moldovenilor din a doua jumătate a secolului al XV-lea a fost întru totul comparabilă cu artă militară a vecinilor lor, decăderea militară urmând abia în secolul următor, ca o consecință a pierderii independenței țării și a ratării „primei revoluții militare“ (vezi *supra*). Cronicile medievale polone conțin referiri interesante privitoare la calitățile militare ale lui Ștefan cel Mare, compoziția socială, strategia și tactica oștii sale. Aceste referiri sunt incomplete, pentru reconstituirea tabloului militar întreg al Moldovei din a doua jumătate a secolului al XV-lea fiind necesară coroborarea acestora cu informațiile oferite de izvoarele interne și de alte surse externe. Această situație se datorează cel puțin parțial, în

⁶⁰ Alicja Dybkowska, Jan Żaryn, Małgorzata Żarin, *op. cit.*, p. 75.

⁶¹ Stanisław Szczur, *op. cit.*, p. 537.

⁶² *Ibidem*.

⁶³ *Ibidem*.

opinia noastră, faptului că autorii medievali poloni care fac referiri la aspectele militare ale domniei lui Ștefan cel Mare, fie nu au fost oșteni de meserie, fie au fost (cazul lui Maciej Strykowski) dar, nefiind contemporani cu evenimentele, s-au inspirat din informațiile – inevitabil imprecise și incomplete – oferite de către înaintașii lor nemilitari.

Istoriografia polonă contemporană continuă să susțină un punct de vedere divergent față de cel al istoriografiei române în ceea ce privește războiul moldo-polon din 1497, considerând că Ștefan cel Mare este vinovat de declanșarea acestui conflict între creștini datorită faptului că s-a supus sultanului și a trădat, astfel, legământul de vasalitate față de coroana polonă depus la Colomeea în 1485. Considerăm că interpretarea divergentă a cauzelor acestui conflict se datorează unghiului de vedere diferit sub care istoricii poloni și români privesc evenimentul de la Colomeea din 1485. **Din punct de vedere juridic**, Ștefan cel Mare a depus la Colomeea un jurământ vasalic care-l obliga și față de urmașii regelui Cazimir al IV-lea. În plus, acesta i-a oferit ajutorul militar cu care a câștigat bătălia de la Cătlăbuga. De aceea, istoricii poloni consideră că duplicitatea și jocul de basculă practicat ulterior de Ștefan cel Mare între Polonia, Ungaria și Turcia echivala cu felonia. **Din punct de vedere al interesului de stat**, Ștefan cel Mare nu a prestat omagiul vasalic personal de bunăvoie (evitase acest lucru atât de multă vreme), ci silit de pierderea Chilieii și a Cetății Albe. Pentru a conserva independența țării sale a intrat ulterior în combinații diplomatice cu Ungaria și Imperiul Otoman văzând că nu primește un ajutor eficient din partea Poloniei, cel puțin pentru recuperarea Chilieii și a Cetății Albe.

În concluzie, istoricii români consideră că în relațiile cu Polonia, Ștefan cel Mare a jucat rolul părții nedreptățite – deși relațiile suzerano-vasalice erau firești în acele timpuri – iar în 1497 s-a aflat în postura comandantului de oști care trebuia să-și apere țara în fața invadatorilor poloni.

ȘTEFAN CEL MARE – LE GRAND GUERRIER.
 REPÈRES DANS L'HISTORIOGRAPHIE POLONAISE

- R é s u m é -

Conformément à l'opinion autorisée de l'historien militaire, le général Radu Rosetti, le prince de la Moldavie Ștefan cel Mare « se sépare de tous les autres commandants militaires de notre passé à cette distance qui sépare un artiste d'un simple ouvrier ». Cette étude porte sur les qualités militaires du prince moldave et de son armée, contenues dans une série de chroniques médiévales polonaises et dans quelques ouvrages représentatifs récents dans l'historiographie polonaise contemporaine.

La première partie de cet article constitue une série de considérations concernant les caractéristiques de l'armée et de l'histoire militaire de la Moldavie au XVe siècle. Nous montrerons aussi que le déclin militaire de la Moldavie à partir de la seconde moitié du XVIe siècle a été causé par le fait que les pays de l'Est et du sud-est de l'Europe ont manqué « la première révolution militaire » (Michael Roberts et Geoffrey Parker) de l'Ouest de l'Europe, commencée au XVIe siècle et caractérisée par le développement de l'artillerie et des armes à feu portables telles que l'arquebuse, le mousquet, le pistolet, et par de nouvelles tactiques et stratégies.

Dans la seconde partie de notre démarche scientifique nous allons insérer succinctement les appréciations des chroniqueurs médiévaux polonais: Jan Długosz, Bernard Wapowski, Matei de Miechów, Martin Cromer, Martin Bielski et Maciej Strykowski, qui portent sur les qualités militaires de Ștefan cel Mare et sur les éléments concrets concernant la composition sociale, la stratégie et la tactique de son armée.

L'article finira par quelques réflexions sur les qualités de diplomate et de militaire du voïvode moldave et sur la guerre entre les Moldaves et les Polonais de 1497, contenue dans quatre œuvres représentatives de l'historiographie polonaise contemporaine.

La fin de cette analyse « historique » polonaise nous amène à constater que la situation militaire de la Moldavie au XVe siècle a été comparable à celle de la Hongrie à la fin du XIVe siècle, c'est-à-dire à une époque où les deux pays ont subi une « première révolution militaire » (voir supra). Les chroniques médiévales polonaises contiennent des informations intéressantes sur les qualités militaires de Ștefan cel Mare, sa composition sociale, sa stratégie et sa tactique. Ces informations sont incomplètes, pour la reconstitution de l'armée moldave il faut donc recourir à d'autres sources, internes et externes. Cette situation se reflète dans le fait que, dans les ouvrages cités, les informations sur la composition sociale de l'armée moldave sont souvent incomplètes.

¹ A. Dybko, *Jan Zamojski, Margaryta Zamojska*, op. cit., p. 75.

² Stanisław Świercz, op. cit., p. 537.

³ Ibidem.

⁴ Ibidem.